

“Eén ding hebben ze gemeen: lezen en de liefde voor literatuur”

Voorwoord

Van kookboek tot gedichtenbundel, van Nederlandse tot buitenlandse literatuur en van biografie tot encyclopedie.

In *Over nachttreinen en zilveren lepels* vindt u de favoriete boeken van bekende Groningers.

In doordachte interviews – ondersteund door prachtige foto's – laat Maurice van Dijk de geïnterviewden niet alleen ingaan op het boek van hun keuze, maar óók wat lezen voor ze betekent.

Bekende Groningers worden bijna altijd geïnterviewd over hun werk of over een gebeurtenis. Door dit boek krijgt u eens een andere kant van ze te zien. Verschillende boeken en verschillende mensen, maar één ding hebben deze bekende Groningers gemeen: lezen en de liefde voor literatuur.

Misschien geeft dit boek u net als mij ook de aanzet om enkele van de genoemde boeken te gaan lezen. Uiteraard kan ik u mijn eigen favoriete boek aanbevelen. Maar wat te denken van de *Verzamelde gedichten* van Gerrit Achterberg, gekozen door Rutger Kopland, of de stripboeken van Barbara Stok zelf? Om een keuze te maken moet u natuurlijk wel eerst dit boek lezen. Ik wens u hierbij veel plezier!

Max van den Berg

Commissaris van de koningin
in de provincie Groningen

Ze woont op de hoek van de straat. In een rijtjeshuis. Samen met haar man Ricky en hond Wisky. Triviale weetjes, zou je denken. Dan heb je het mis. Laat dit soort 'alledaagse' weetjes dé inspiratiebron vormen voor Barbara's strips. Met die gedachte in het achterhoofd lijkt real life Barbara Stok (1970) als ze de deur voor me open doet inderdaad erg veel op haar eigen stripfiguurversie. Voor heel even dan. De klare lijn versie is verruild voor een driedimensionale versie. Een versie die oprecht bezorgd is over economische malaises en het milieu. "No Logo van Naomi Klein zette me aan meer te lezen over maatschappelijke thema's die er toe doen."

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: waarom is No Logo jouw favoriete boek?

Omdat dit boek me aanzette om meer te gaan lezen. Ik kreeg het boek in 2002 gratis bij een abonnement op een opinietijdschrift. Ik was toen nog niet zo'n lezer als ik nu ben, maar ach, dacht ik, laat ik het eens lezen. Het onderwerp sprak me na de eerste paar bladzijden al enorm aan. Wat zeg ik: ik heb het boek in één adem uitgelezen. Sindsdien ben ik echt een leesmonster geworden. Mijn interesse schiet van hot naar her. Soms lees ik zelfs meerdere boeken tegelijk, meestal over wat me op dat moment interesseert. Nu is het economie en klimaat, maar filosofie, geneeskunde en geschiedenis zijn een tijdje terug al voorbij gekomen. Ik moet wel eerlijk bekennen dat het eerste deel van Harry Potter me ook een flinke duw heeft gegeven meer te gaan lezen. Gek hoe dingen gaan. Harry Potter? Leek me eerst helemaal niks. Maar mijn Ricky las het en hij vond het zeer gemakkelijk leesvoer.

Het onderwerp in No Logo had – neem ik aan – toch ook je aandacht?

Natuurlijk. No Logo gaat dieper in op onderwerpen waarmee we vaak worden geconfronteerd, maar waar we nooit

echt lang bij stilstaan. Kapitalisme, kinderarbeid, overbelasting van het milieu. Typisch onderwerpen waar je wel een bepaald gevoel bij hebt, maar het zelf niet goed kunt omschrijven. Naomi Klein weet deze onderwerpen wél op een begrijpelijke en originele manier onder woorden te brengen. Voorbeeld: je weet best dat de manier waarop de economie in elkaar steekt niet honderd procent betrouwbaar is, Naomi Klein laat je dit weer inzien en geeft een heldere visie op het onderwerp.

Haar boek heeft ook mij meer bewust gemaakt, zelfs heel concreet. Sinds ik het boek heb gelezen, koop ik bepaalde merken niet meer en ben ik overgestapt op meer fairtrade producten. Niettemin: 'Een beter milieu begint bij jezelf' blijft lastig uitvoerbaar in de praktijk. Want wees nou eerlijk: "De buurman een vliegreis en ik niet?" Als burger wordt er van je verwacht iets aan het milieu te doen, maar het goede voorbeeld begint denk ik bij de overheid.

Je bent meer gaan lezen dankzij dit boek. Welke boeken zijn je goed bijgebleven?

Sinds No Logo lees ik bewust boeken over maatschappelijke thema's. Voorbij het dikke ik van Harry Kunneman is zo'n boek. Echt een pil van een boek over

* **Barbara Stok (Groningen)** De striptekenaar – Haar deels autobiografische strips, waaronder *Nu we hier toch zijn* en *Dan maak je maar zin*, genieten landelijke bekendheid, winnaar Stripschapprijs 2009

de moderne mens die zich in al zijn verworven autonomie en vrijheid door niets en niemand meer iets laat zeggen of tegenhouden. Over doorgeschoten individualisme, zeg maar. Heb het boek uitgelezen en daar ben ik heel trots op. Vooral omdat het me tot nieuwe inzichten heeft gebracht. Ook het essay *Tijd van Onbehagen* van de filosoof Ad Verbruggen gaf me veel stof tot nadenken. In zijn essay gaat hij dieper in op de manier waarop onze maatschappij in elkaar steekt en de uitwassen daarin. Zinloos geweld bijvoorbeeld. Verbruggen noemt dit een uitwas van onze samenleving, die helemaal lijkt te zijn ingericht op het individu. Stille tochten helpen niet, zegt hij. Je moet zelf tot inkeer komen, is zijn boodschap.

In haar boek neemt Klein de consumptiecultuur en globalisering onder vuur, die zijn ontstaan door de drang van (grote) merken meer en meer producten te verkopen in zoveel mogelijk landen. Als we iets dichter bij huis blijven: wat zijn denk jij de negatieve resultaten hiervan in Nederland?

Ik denk dan vooral aan de verkeerde houding van mensen: de focus ligt op aanzien door status en overpresteren. Voor deugdzaamheid – en ik bedoel het niet oubollig – hoeft je tegenwoordig geen aanzien te verwachten. Hoewel iedereen zegt dat het niet om geld gaat, draait het daar wel degelijk om. Wat dat betreft zijn we allemaal hypocriet. Inclusief ikzelf! Ricky en ik zijn best wel milieubewust, maar toen onze auto stuk was en we tegen elkaar zeiden “we kunnen wel zonder, het is immers slecht voor het milieu”, hielden we dat nog geen maand vol. Zo is het voor veel mensen: we zijn ons bewust van het milieu, zo lang de verbetering ervan ons maar niet in de weg zit. Met de economie is dat net zo. We moeten in slechte tijden meer besteden adviseert de overheid. Typisch, want juist door onze ongebreidelde zucht naar winst en geld is het in de eerste plaats misgegaan. Het is allemaal erg tegenstrijdig. Als gewone man is daar lastig vat op te krijgen.

“Zelfverrijking is maar al te menselijk”

Een tegengeluid is dat globalisering rijkdom heeft gebracht voor het Westen. Hoe kijk jij tegen zo’n positieve insteek aan?

Ik heb net als Naomi Klein niks tegen globalisering. Ze noemt zichzelf niet voor niets ‘andersglobalist’ en geen antiglobalist. Ze is kritisch over de onbelemmerde groei van de vrije markt die ten koste van alles schijnt te moeten gebeuren. Tja, iedereen wijst naar grote corporaties, terwijl we in het klein hetzelfde doen. Zelfverrijking is maar al te menselijk. Het positieve dat ik wel zie, is dat globalisering mensen dichter bij elkaar brengt. Het is alleen goed dat we zo af en toe een spiegel voorgehouden krijgen om dit in te zien.

Even advocaat van de duivel: antiglobalisering, milieu, dierenwelzijn. Allemaal onderwerpen die al een tijdje leven. Maar voor hoe lang nog? Denk je niet dat het gros van de mensen – met name in het rijke Westen – moe wordt om strijd te leveren? Want wat maakt het verschil nog?

De kans dat we uitgeblust raken, is altijd aanwezig. Die kans loopt ieder onderwerp dat tot uit den treure in de media wordt belicht. Toch is het belangrijk dat we altijd over dit soort onderwerpen blijven nadenken. Er is namelijk geen weg meer terug als we

zo doorgaan. Zonder opportunistisch te klinken: ik heb mijn hoop gevestigd op Obama. Amerika moet het goede voorbeeld geven en ik krijg de indruk dat hij zich dit heel goed realiseert. In Nederland mis ik forse ingrepen door de overheid. Een volledige omslag om beter met het milieu om te gaan, lijkt mij de enige manier het milieu te besparen voor een ramp.

Duurzaamheid, bestrijding van armoede. Veel merken zeggen dat ze duurzaam ondernemen. Zijn ze op de goede weg? Of is het schone schijn?

Er zullen vast en zeker veel eerlijke initiatieven tussen zitten. Denk aan bedrijven die het cradle to cradle-principe hebben omarmd, in 2002 voor het eerst goed uitgewerkt in het boek *Cradle to Cradle* van William McDonough en Michael Braungart. Een bedrijf als Nike werd in het boek van Klein negatief neergezet. Inmiddels is Nike bezig zijn producten mens- en milieuvriendelijker te maken. Bijvoorbeeld door gym schoenen die volledig recyclebaar zijn. Daarmee zitten ze op de goede weg.

Kip of ei: worden mensen oppervlakkiger en zapgerichter door het steeds maar toenemende aanbod van informatie en producten? Of kiezen mensen daar zelf voor en worden ze daarom zo?

Mijn gevoel zegt dat het ons wordt opgedrongen. Ook hier weer is het systeem van economische groei de oorzaak. In de media is dat het systeem waarin men zoveel mogelijk kijkcijfers wil halen om de adverteerders tevreden te stellen. Ik begrijp best dat veel mensen geen behoefte hebben aan tv-programma’s met culturele diepgang. Je hebt een drukke baan, dan wil je thuis kunnen ontspannen voor de buis. Daar moet dan wel ruimte tegenover staan voor programma’s die

bij voorkeur het nodige denkwerk van mensen eisen. Als hoge kijkcijfers niet het doel van tv zijn, maar het maken van mooie programma's, dan kijken mensen misschien sneller naar dat soort uitzendingen. Maar helaas: plat en oppervlakkig lijken de maatstaf te worden.

Je staat bekend als maatschappijkritisch. Kun je uitleggen hoe je jezelf of je strips inzet om anderen te wijzen op de negatieve effecten van globalisering, overconsumptie en de opmars van oppervlakkigheid in kunst en cultuur?

Maatschappijkritisch, ja, zoiets zeggen ze over mij, haha. Gek genoeg denk ik daar nooit zo over na. Natuurlijk voel ik me in zekere zin vereerd dat ik sinds mijn laatste albums het stempel maatschappijkritisch krijg opgedrukt; in mijn oudere werk is dit minder duidelijk. Het begon eigenlijk in *Mijn geld of je leven*. Daarna steeds een beetje meer. Voor mijn kritische houding is het trouwens erg nuttig dat ik meer ben gaan lezen. Veel onderwerpen waarover ik heb gelezen probeer ik om te zetten tot een strip. Ik wil een klein beetje van wat zo'n boek vertelt aan andere mensen doorgeven. Mijn hoop is dat ik de visie en de intelligentie van die schrijvers op mijn beurt weer op andere mensen kan overbrengen.

Je strips zijn autobiografisch. Hoe ver of dichtbij staan de gebeurtenissen van jezelf daarin van de werkelijkheid af?

Mijn eerste strips kwamen heel dichtbij. Langzamerhand heb ik meer afstand gecreëerd. Het meeste in mijn strips is echt gebeurd. De ene keer geef ik dat weer door de 'verstripping' van een boek, de andere keer door een beschrijving van een grappige gebeurtenis of iets wat me zou kunnen gebeuren. De reden dat ik er soms iets bij verzin ligt voor de hand: een strip moet een clou hebben.

Als een echte gebeurtenis geen leuke of helemaal geen clou heeft, dan verzin ik het eind erbij door verschillende losse situaties aan elkaar te knopen. Klinkt ontgoochelend, maar hoe je het ook wendt of keert, het moet een leuke strip worden. Ik geef toe: ook ik val daardoor ten prooi aan 'kijkcijfers'. Met dit verschil dat ik het voor mezelf en mijn lezers doe!

Als striptekenaar ligt het voor de hand dat je favoriete boek een stripboek is. Toch is dit niet het geval. Waarom niet?

Je zou het niet zeggen, maar momenteel lees ik weinig strips. Als ik al een stripboek had gekozen, zou het er een van Peter Bagge zijn geweest; een onafhankelijke tekenaar die zich niet laat leiden door wat anderen hem zeggen te doen. Die levenshouding maken zijn strips puur en eerlijk.

Zijn je strips typisch een 'vrouwending' of mogen mannen er ook mee worden gezien?

Nee, het is zeker geen vrouwenstrip. Mannen vinden het ook leuk. Het gaat namelijk helemaal niet alleen over vrouwendingen. Ooit is het idee ontstaan dat ik alleen maar over vrouwendingen teken. Superirritant. Het zit helaas diep ingebakken. Zelf denk ik er niet bij na dat ik als vrouw deze strips teken. Als een man dezelfde strip zou maken, is het toch ook geen mannenstrip?

In je strips volgen we je leven. Zou je nog wel eens een uitstapje willen maken, een andere strip, andere onderwerpen, die buiten je eigen leefwereld staan?

Omdat ik thuis werk, alleen, heb ik geen kantoorleven. Ik zou wel eens een strip over collega's willen maken. Ik heb dat al een beetje gedaan in *Je geld of je leven*. Mijn strips spreken mensen aan vanwege de herkenbaarheid. In zo'n strip is dat minder omdat ik geen collega's

heb. Dat beperkt me dus wel wat. Aan de andere kant is het een pluspunt: als buitenstaander zou ik mijn observaties naar een mooie strip kunnen vertalen.

Wat is nou 'typisch Barbara Stok' in je strips?

Wat altijd in mijn strips terug komt, is de zoektocht naar een juiste levenswijze. Over grote en kleine levensvragen. Hoe ga ik om met het milieu, met conflicten, met meningen van anderen? In mijn strips probeer ik die dagelijkse worstelingen en overwinningen handen en voeten te geven. Omgekeerd spelen strips in mijn gewone dagelijkse leven trouwens geen grote rol. Striptekenen is vooral mijn werk. Dat klinkt misschien ontvullend, maar ik kan niet de hele tijd in strips denken.

Meer over Barbara Stok:
www.barbaraal.nl

**BARBARA STOKS
FAVORIEETE BOEK KORT
SAMENGEVAT**

No Logo (2000) van de Canadese Naomi Klein (1970) heeft heel wat wereldwijd bekende merken – waaronder Nike – flinke kopzorgen bezorgd. In haar boek gaat de journaliste én activiste op zoek naar de oorzaak van de grenzeloze groei van grote merken en hun invloed in allerlei facetten in de wereldwijde samenleving: van onderwijs tot en met cultuur. Maar óók welke negatieve effecten 'superbrands' hebben op de economie en inwoners van Derde wereldlanden. De conclusies die Klein trekt is niet zachtzinnig: de mens laat zijn eigen idealen steeds meer varen in ruil voor die van merken. Als we niet oppassen ontstaat er een grijze massacultuur. Aan de andere kant ziet de auteur een tegenbeweging ontstaan van mensen die weer terug willen naar kleinschaligheid en pleiten voor meer aandacht voor eigenwaarde, cultuur en milieu.

✱ **Imca Marina (Midwolda)**
De ambtenaar van de burgerlijke stand
En alom bekend zangeres

Stipt op tijd uur loop ik de Vicarie in Midwolda binnen. Niemand aanwezig. Ik heb het gevoel dat ik op 'gewijde' grond sta. Hier brengt Imca Marina (1941) als ambtenaar van de burgerlijke stand geliefden in de echtelijke staat. Als de beroemde zangeres een kwartier na het afgesproken tijdstip nog steeds niet ten tonele verschijnt, word ik ongerust. Zou ze mijn afspraak zijn vergeten? Ik bel haar op. "Ik kom eraan, ik ben de jongste niet meer", verontschuldigt ze zich. In het privévertrek van de Vicarie – gehuisvest in een oude herenboerderij – vertelt Imca Marina honderduit over *De Magiër van Lublin*. Maar ook – let goed op – over theosofie en het 'fijnstoffelijke'. Ze laat een verrassende kant zien die maar weinigen kennen.

Waarom heb je gekozen voor Isaac Bashevis Singers *De Magiër van Lublin*?

In de eerste plaats omdat Singer mijn favoriete schrijver is. Je weet toch wel dat hij in 1978 de Nobelprijs voor de literatuur heeft gewonnen?! Hij schrijft zijn verhalen op een fantastische manier door de menselijke tekortkomingen te verweven en te plaatsen in de tijd waarin het verhaal zich afspeelt. Salman Rushdie en Kader Abdolah zijn daar ook zo goed in. Hoofdpersoon is Jasja Mazur, een rondtrekkende circusartiest die één tot twee keer in het jaar zo'n drie maanden van huis is om zijn circusacts uit te voeren. Zijn assistente is een klein, schriel vrouwtje, dat vooral als slaafje door hem wordt gebruikt. De manier waarop Singer dit verwoordt, is hartverscheurend.

De boeken van Singer worden alom geprezen om hun Joods-historische waarde. Wat is daar de reden voor denk je?

Singer is in staat liefdevol te vertellen over een verloren wereld. Het beschrijft niet alleen de mensen in de kleinste details, maar ook het Joodse leven aan het eind van de negentiende eeuw.

De Joodse gemeenschap zoals hij die weergeeft, bestaat niet meer. Hij geeft je desondanks een kijkje achter de schermen hoe joden in Polen leefden. Het verhaal speelt zich tussen 1820 en 1900 af. Alles en iedereen werd nog vervoerd met paard en wagen. Je proeft de sfeer van vroeger, toen de straten nog waren geplaveid met hout. De handelsgeest, de creativiteit, het leven op straat in de dorpen en steden. Alles was gecultiveerd. Er was zelfs een dievigilde. Moet je nagaan.

Hoe klinkt het Joodse geloof in persoonlijk opzicht door in het verhaal?

De circusartiest is een goed, maar niet echt praktiserende jood en tevreden met zijn vrouw. Toch gaat hij in vele opzichten over de schreef. Zijn vrouw voelt dat haarfijn aan en is iedere keer verdrietig als hij weggaat. Tijdens weer een tournee leert hij een weduwe en haar dochter kennen. Hij wordt verliefd op de dochter, maar hij moet gezien de etiquette van die tijd de moeder het hof maken. Het verhaal raakt in een vreemd vaarwater wanneer zij denkt dat hij rijk is en vice versa. Alsof deze rare gang van zaken niet genoeg

is, breekt hij in bij haar buurman. Daar overkomt die man iets vreselijks. Bij het vluchten komt de circusartiest verkeerd terecht en breekt een voet, zodat hij zijn werk niet meer kan uitvoeren. Als het meisje op wie hij verliefd is geworden hoort wat hij heeft gedaan en later zelfmoord pleegt, wordt de artiest overvallen door spijt en schuld. Op dat keerpunt komt het joodse geloof weer aan de orde. Geluk is niet af te dwingen, is zo'n typisch joodse instelling. Om boete te doen laat hij zich inmetzelen. Hij eet niks meer en sterft ten slotte, waarna hij tot heilige rebbe wordt vernoemd. Kortom, zijn hele leven verandert totaal wanneer hij de misdadige zijde naar joodse begrippen weer omdraait tot goed zijn.

In het boek komt de hoofdrolspeler Jasja Mazur tot inkeer nadat hij van zijn geloof is gevallen. Is er een moment in jouw leven geweest dat jij tot inkeer bent gekomen?

Ik kan me niet zo een voorbeeld herinneren. Dat komt misschien doordat ik in mijn werk en mijn leven rond de Vicarie duizend-en-één keer nadenk of ik goed bezig ben. Ik ben daar sterk pragmatisch in en ik vraag me vaak af of dat wat ik doe zin heeft. Ik ben bezig mij te corrigeren, elke dag weer. Daarin zie ik een verschil tussen wat ik denk en wat me motiveert en hoe ik op de werkvloer ben. Het eerste wijzig ik niet vaak ten opzichte van anderen, maar op de werkvloer moet ik me wel aanpassen. Daardoor kom ik misschien wat wispelturig over. Bedenk echter dat ik een zaak heb te runnen en dat moet goed gebeuren.

Jasja Mazur laat zich inmetzelen om boete te doen. Hoe ver zou jij gaan om in het reine te komen met zaken die je in het verleden niet goed hebt aangepakt of mensen die je misschien hebt gekrenkt?

Ik zou me in ieder geval niet laten inmetzelen. Gelukkig ben ik nog niet in een vergelijkbare situatie terechtgekomen. Stel, ik zou geen verplichtingen meer hebben. Dan zou ik een kluizenaar willen zijn. Tegelijkertijd zegt een stem in me dat zo'n bestaan eigenlijk niks voor mij is. Ik heb behoefte aan menselijke warmte. Het heeft natuurlijk een bepaalde aantrekkingskracht om je geest te trainen en je eigen emoties te beheersen. Een kluizenaar heeft daar tijd voor. Ik word altijd door mensen geclaimd, wat me soms benauwt. Daarom houd ik werk en privé meer dan vroeger zoveel mogelijk gescheiden. Ik zeg altijd tegen mensen: besef dat je niet zo vrij bent als je denkt te zijn. Je zit altijd aan touwen vast. In mijn geval heeft dit niet per se met mijn bekendheid te maken. Als ik al het idee heb dat die touwen daardoor knellen, dan voel ik mij des te ongelukkiger. Het is misschien wel de prijs die je voor bekendheid betaalt, ik weet het niet.

Singer is beïnvloed door onder anderen Spinoza, Gogol en Dostoyevsky, evenals door de Talmud en de Kabbala. Aan wie neem jij een voorbeeld?

Misschien ook aan Spinoza. Hij verwoordde zijn kijk op de wereld naar mijn idee heel goed in *Ethica*, maar net als vele andere filosofen grijpt hij in zijn werk terug op Socrates. Twee andere uitersten en daarom beslist geen voorbeelden voor mij zijn Wittgenstein en Hegel. Die doen zichzelf vaak teniet door dat wat ze beschreven weer te nivelleren in latere werken. Als ik er goed over nadenk, zijn er maar heel weinig echt verlichte denkers

“Ik heb geloof ik een engeltje op mijn schouder”

aan wie ik een voorbeeld neem. Die denkers die dat wel zijn, zijn door de goden aangeraakt. Daardoor hebben ze een unieke visie. Mijn vader was een groot denker. Hij werkte in de elektrotechniek. Door hem heb ik inzicht in techniek gekregen. Niet zozeer de handigheid, maar wat het inhoudt. De fabrieksnormen voor beton kan ik je zo noemen. Vrouwen missen die band met techniek doorgaans. Maar goed, door die verschillen vullen mannen en vrouwen elkaar aan. Oud-premier van Israël Golda Meïr kon ook breed denken. Misschien ter compensatie, want heel mooi was

ze niet. Last but not least: Helena Petrovna Blavatsky, de oprichtster van de Theosophical Society in 1875. Mag zeker niet in mijn rijtje met persoonlijke voorbeelden ontbreken.

Je visie op de wereld en de materie om ons heen, gebaseerd op de theosofie, doet veel mensen fronsen. Help ons verder: kun je mij iets concreter vertellen waar je in gelooft en wat jou tot een theosoof maakt?

Ik zal het proberen, onderbreek me gerust wanneer je de draad kwijt bent. Theosofie zoekt niet eenzijdig naar de waarheid, maar neemt wetenschap, filosofie en religie daarin mee. De theosofie gaat er bovendien vanuit dat er waarheid in ieder geloof en persoon schuilt. De boeken in de Koran zijn gebaseerd op de Bijbel, de zondvloed wordt beschreven door andere religies dan de joods-christelijke en in Tibet wijzen ze christenen er op dat reïncarnatie ook in de Bijbel – onder meer in Johannes – staat beschreven. Die kruisverbanden, die zijn belangrijk in de theosofie. Los daarvan heeft Charles Darwin volgens mij ontzettend gelijk gekregen!

Vaak heb je het in interviews en lezingen over ‘het fijnstoffelijke’. Wat moet ik me daar bij voorstellen?

Ik geloof inderdaad in het fijnstoffelijke. Dit principe gaat ervan uit dat er naast een macrokosmos een microkosmos bestaat. Emoties die niet worden uitgesproken, worden toch gecommuniceerd. Net als dieren die emoties kunnen aanvoelen. Ik ben ervan overtuigd dat je emotie en intuïtie mee moet laten tellen in de keuzes die we maken. Die stelling is nog lang niet uitgewerkt, maar ik denk dat we het antwoord moeten zoeken in de kwantumfysica. Atomen hebben weet van elkaar! Hoe dit principe werkt, kunnen we nu nog niet helemaal bevatten. Deze

opvatting is niet specifiek theosofisch. Er zijn wetenschappen die dezelfde principes achter de theosofie al in zich hebben. In dat licht bezien, zijn reïncarnatie en karma misschien ooit te verklaren.

En wat heb je toch met planten? Nog zoiets wat veel mensen niet achter je zoeken.

In mijn achterhoofd ben ik altijd bezig met de plantenwereld. Ik ontwerp tincturen gebaseerd op planten. Zoals je weet hebben veel exemplaren de ingrediënten voor geneesmiddelen in zich. Haha, ik ben net een oude toverheks. Maar neem het me niet kwalijk. We weten immers nog bijna niets over de plantenwereld. Bovendien is het leven op aarde zonder planten volstrekt onmogelijk.

Om een parallel te trekken: net als Mazur ben je een soort circusartiest. Als zangeres vermaak je mensen, ben je veel op pad. Welk aspect daarin geeft je voldoening? Ben je ook op 'jacht' net als Mazur, in zijn geval naar vrouwen en geld?

Niet bewust. Tenminste, ik jaag niet op de materiële aspecten in dit leven. Ik geef niets om aards bezit. Aan de andere kant voel ik mezelf op de een of andere manier wel een schatbewaarder van kunst en geheimen. Ik streef verder naar het ontrafelen van onrecht en normvervalsing. Geen enkele maatschappij kan zonder richtlijnen, omdat de mens van nature naar excessief gedrag neigt. Neem pornografie en keiharde seks op tv. De banale lust haalt alles uit z'n verband. Wat me vooral afschrikt, is dat kinderen hiermee worden geconfronteerd en opgroeien met normvervalsing. Daar wordt niemand beter van.

Je klinkt nu als een moraalridder, maar iets zegt me dat je niet in dit plaatje past?

Nee, ik ben niet heiliger dan de paus.

Maar als ik om me heen kijk, zie ik dat we onszelf immense vrijheden aanmeten. De vraag is echter of we daar op een verstandige manier mee om kunnen gaan? In dat opzicht zou ethiek, vind ik, meer aandacht moet krijgen op scholen. We moeten geleid worden, anders kunnen we niet volwassen worden. Je moet op tijd kunnen ingrijpen wanneer het mis gaat. Nu laten we veel situaties – ook op politiek gebied – die ons allemaal aangaan uit de hand lopen. Niemand grijpt in, niets wordt bijgesteld.

Veel mensen denken bij jou vooral aan je hits – Viva España en Vino – waarbij eenvoudige teksten de boventoon voeren. Het imago van Nederlandse zangeres kleeft aan je, in positieve en negatieve zin. Wat vind je daarvan? Welke kant van jou kennen mensen niet?

De kant die je pas ziet wanneer mensen echt doorvragen, zoals in dit interview. Hoe het ook zij, ik ben óók zangeres, zo kennen mensen me nou eenmaal vooral. Het laatste wat ik wil is dat mijn andere kant tussen mezelf en mijn imago als zangeres in gaat staan. In die hoedanigheid moeten mensen me onbevangen kunnen zien. Ik kan mensen met mijn liedjes en optredens opheffen uit hun alledaagse grijsheid. Daar vind ik niks negatiefs aan.

Tradities, moderne wereld, conservatief, vooruitstrevend. Het zijn tegenstellingen die Singer vaak naar voren haalt in zijn verhalen. Tegenwoordig staan veel onderwerpen weer op scherp: vrijheid van meningsuiting versus een beperking daarvan, individualisme versus het gezin, consumeren versus consuminderen. Welke tegenstelling houdt jou wel eens bezig?

Nou, je zegt het zelf al: vrijheid van meningsuiting. Daar denk ik de laatste tijd wel eens over na. Vroeger werd die

vrijheid alleen getolereerd van mensen die geld hadden. Maar de meeste 'gewone sloebers' weten meestal niet goed hoe ze er mee om moeten gaan. Het is zoiets als kaviaar geven aan een junkfoodfreak. Wat ik minstens zo misplaatst vind, is dat de mens zich de wereld zo toe-eigent ten koste van dieren en milieu. Bossen worden gesloopt, dieren worden verdrongen uit hun habitat. Een belangrijke oorzaak is ons idee dat wij mensen altijd winst moeten maken. Alsof wij met dat geld iets zinnings zouden presteren. Laten we eens tevreden zijn met minder. Ga terug naar de basis en leer opnieuw te lopen. En bedenk: we komen niet verder dan wat de aarde ons schenkt!

Als zangeres doe je het goed. Waarom ben je dan toch begonnen met de

IMCA MARINA'S FAVORIETE BOEK KORT SAMENGEVAT

De Magiër van Lublin (in 1960 voor het eerst uitgegeven onder de titel *De Duizendkunstenaar van Lublin*) van Isaac Bashevis Singer (1904-1991) zoomt in op het leven van Jasja Mazur, een rondreizende variété-artiest in het Polen van eind negentiende eeuw. Dankzij allerlei kunstjes heeft Mazur naam gekregen. Tegen de Pools-Joodse achtergrond van die tijd maken we kennis met deze artiest die zijn joodse geloof heeft afgeworpen om op jacht te gaan op vrouwen, roem en geld. In de liefde speelt de weduwe Emilia een hoofdrol. Hij wil haar trouwen, maar daar is geld voor nodig. Mazur ziet geen andere mogelijkheid in te breken, wat op een mislukking uitloopt. Dan – na nog meer tegenslagen – omarmt hij het joodse geloof weer. Hij keert terug naar Lublin voor boetedoening. Daar laat hij zich inmetelen om een ascetisch leven te leiden en te worden vereerd als heilige.

Vicarie en je werk als ambtenaar van de burgerlijke stand?

In ieder geval niet omdat ik het zingen zat was. Nee, mensen in de echt verbinden is iets heel leuks. Je zit voor je gevoel dicht bij de liefde. Net als zingen breng je mensen bij elkaar. Daar krijg je zoveel positieve energie voor terug. Achteraf bezien is het opzetten van de Vicarie van een grenzeloze megalomanie. Mijn god, dat ik dit gedurfd heb. M'n partner en ik zijn er gewoon ingestapt. Nu zijn we trots op wat we hebben opgebouwd. Het is zwaar, maar het is kracht naar kruis. Als het allemaal wat teveel wordt en ik bijna omval, gebeurt dat gelukkig niet, want ik heb geloof ik een engeltje op mijn schouder.

Meer over Imca Marina:
www.devicarievanmidwolda.nl

 Beno Hofman (Groningen) *De historicus* – Bekend geworden door zijn programma *Beno's Stad* op OOG TV – de stadszender van Groningen – en auteur van talloze historische boeken

Je kunt je afvragen of het niet meer dan logisch is dat veel ‘bekende’ mensen in de vergetelheid raken. Bij de Groningse Julia Culp gaat dat niet per definitie op. Althans, volgens Beno Hofman en met hem tal van liefhebbers. Begin twintigste eeuw was de zangeres immers wereldberoemd in de hoogste kringen en ze trad op voor de groten der aarde. Hofman (1954) voelde zich aan haar verplicht de biografie die hij over haar schreef als favoriet te kiezen. Zijn eigen boek – *Julia Culp: Wereldberoemde Groninger zangeres* – staat in zijn overvolle studiekamer tussen Groningana, boeken over Drenthe en een paar over Friesland. “Zodra de boekenkast vol begint te raken, verdwijnen er weer wat boeken. Niets persoonlijks, maar boeken over Friesland zijn dan als eerste aan de beurt.”

Je bent de enige van de geïnterviewden die een boek van eigen hand heeft gekozen als favoriet. Wat is er zo bijzonder aan mezzosopraan Julia Culp dat deze keuze rechtvaardigt?

Het boek verschilt van mijn andere boeken, omdat het een biografie is. Ik heb echt de tijd genomen het leven van Julia Culp onder de loep te nemen. In 1880 in Groningen geboren uit een Joodse artiestenfamilie, overleden in 1970 in Amsterdam. Aanleiding was een aflevering van mijn tv-programma *Beno's Stad* op OOG TV in oktober 1999, waarin ik haar doen en laten kort toelichtte. Tot mijn grote verbazing kwamen er na de uitzending talrijke reacties los. Veel meer mensen dan ik had gedacht kennen haar werk. Oké, ze zong in de beginjaren van de twintigste eeuw met de groten der aarde en men was in beperkte kring door haar gefascineerd. Maar onderschat het laatste niet, ze was toen een echte beroemdheid. Kortom, er kwam zoveel achter die uitzending weg dat ik besloot een boek over haar te schrijven. Ik wist weinig van Culp af en begon me

in haar te verdiepen. Uiteindelijk is het me gelukt haar carrière, familiebanden én zelfs haar affaires uit te zoeken. Ze had geen kinderen, bij wie ik navraag kon doen. Haar neef Rein Rijkens in Den Haag heeft me gelukkig een flink stuk op weg geholpen dankzij een compleet archief met foto's en krantenknipsels over zijn tante, dat hij al jaren in zijn bezit had.

Hoe past Julia Culp in het rijtje van andere bekende joodse vrouwen aan het begin van de twintigste eeuw?

Je ziet veel parallellen met andere joodse vrouwen uit die tijd. Als je er goed over nadenkt, is dat niet zo opzienbarend. Omdat joden door de jaren heen zo gediscrimineerd werden, liepen ze voorop in de vrouwenemancipatie. Door hun enorme gedrevenheid en brede maatschappelijke betrokkenheid, wisten velen van hen naam te maken. Denk aan typograaf en vormgever Susanne Heynemann die als eerste vrouw een boek grafisch vorm gaf. Zij en Julia hebben elkaar overigens nog gekend. En meest bekend is natuurlijk Aletta

Jacobs, de eerste vrouw in Nederland die een universitaire studie succesvol afrondde.

Culps carrière wordt als stormachtig omschreven. Waar heeft ze haar succes aan te danken?

Ze was in de eerste plaats een charmante verschijning, waarmee ze vooral oudere mannen wist te imponeren. Daar heeft ze zeker garen bij gespind. Na haar debuut in 1901 in Berlijn kwam ze in contact met adel en koninklijke hoogwaardigheidsbekleders in Europa. Daarna volgde Amerika, waar ze zelfs concerten gaf in het wereldberoemde muziekgebouw Carnegie Hall. Dat sloeg aan en al snel bezocht ze andere Amerikaanse steden. Opvallend is dat haar stem volgens de bronnen die ik heb geraadpleegd niet eens heel goed was. Maar door haar overtuigende live optredens wist ze het tot een wereldberoemde zangeres te schoppen. De keerzijde: ze zag haar succes vaak helaas als een last. Zo was ze altijd

doodzenuwachtig voor een optreden en de hoge verwachtingen legden een enorme druk op haar. Het moet een verlossing voor haar zijn geweest toen ze in 1919 besloot haar zangcarrière te beëindigen.

Hoe heb je de muziek van Julia Culp ervaren toen je haar voor het eerst hoorde?

De eerste keer dat ik de stem van Culp hoorde, was bij een winkel gespecialiseerd in klassieke muziek. Het deed me wél wat te luisteren naar zo'n beroemde zangeres. Er zijn helaas geen bewegende beelden van Culp als zangeres. Dan had ik een nog completer plaatje van haar gehad. Misschien zwerven er in Amerika nog ergens beelden van haar rond. Maar goed. Walter de Geus, de eigenaar van deze winkel, begon te trillen toen ik hem naar Julia Culp vroeg. Want wie wist immers nog wie Culp was? Samen hebben we later een stichting opgericht om ervoor te zorgen dat ze

weer wat bekendheid kreeg. Dankzij die stichting is er een concert in de synagoge gegeven, werd er een herdenkingssteen aangebracht in het geboortehuis van Julia en is uiteindelijk mijn boek over haar tot stand gekomen. Daar zit trouwens nog een leuk verhaal achter! Het grootste deel van het geld waarmee het boek is gefinancierd, kwam van de Joop van den Ende Foundation. Mary Dresselhuys heeft ons subsidieverzoek aan Joop van den Ende overgebracht en hij kwam over de brug. Dit geeft maar weer eens aan dat Culp in sommige kringen nog steeds tot de verbeelding spreekt.

aanleiding aandacht aan haar te besteden. Dit ondanks dat ze al in 1919 was gestopt met haar zangcarrière en ze de laatste jaren van haar leven samen met haar zus Betsy een teruggetrokken bestaan leidde in Amsterdam. Na haar dood in 1970 is die interesse snel weggeëbd. Haar neef Reikens vond het dan ook fantastisch dat zijn tante alle eer kreeg toebedeeld in mijn boek. Ironisch genoeg was het boek nauwelijks verschenen of hij overleed. Ik denk wel eens dat het boek zoveel voor hem betekende dat hij het eerst af wou zien voordat hij z'n laatste adem uit kon blazen.

“Geschiedenis hoeft niet saai te zijn”

Julia Culp was een internationale bekendheid. Sommigen beweren zelfs dat ze in haar tijd minstens zo bekend was als Greta Garbo. Wat moeten we ons in die tijd bij zo'n beroemde status voorstellen?

Toen er nog geen tv was en radio nog in de kinderschoenen stond, was de krant het belangrijkste medium. En je moet niet vergeten dat de wereld destijds een stuk kleiner leek. Desondanks heeft Culp in betrekkelijk korte tijd wereldfaam verworven. Tegenwoordig zijn de meeste artiesten in Nederland bekend, maar stellen ze in het buitenland niet veel voor; Jan Smit kan bijvoorbeeld niet in de schaduw staan van Julia Culp, om het maar even zwart-wit te stellen. Nog zoiets: Culps bekendheid liet zich ieder jaar afmeten aan haar verjaardagen! Iedere verjaardag gaf de pers weer

Denk je dat je met je boek haar bekendheid weer wat nieuw leven in hebt geblazen?

Ja, door gesprekken met kenners heb ik wel het idee dat iets van de vergetelheid waarin Culp ondanks haar succes was geraakt door het boek is weggenomen. Nog steeds fascineert ze veel mensen. Het lijkt me dan ook interessant om eens een tv-programma op de publieke zender aan haar te wijden. Het *Uur van de Wolf* van de NPS zou zich hier bijvoorbeeld goed voor lenen.

Je bent zelf eveneens succesvol. Beno's Stad werd in 2005 tot 'beste televisieprogramma' uitgeroepen door OLON (Organisatie voor Lokale Omroepen in Nederland) en in 2008 werd je Stadler van het jaar. Hoe is je succes te verklaren? Maar

ook: waarom spreekt je werk zoveel mensen aan?

Ik denk vooral omdat ik geschiedenis toegankelijk maak. Geschiedenis hoeft niet saai te zijn! Het grootste compliment is dat ik zelfs pubers ervoor kan enthousiasmeren door de vorm van mijn programma. Mijn achtergrond als leraar, om te vertellen, speelt daarin duidelijk mee. Het succes is misschien ook wel te danken aan mijn inzet. Ik zoek alles zelf uit. Dat komt voort uit gedrevenheid en nieuwsgierigheid. Ik achterhaal daardoor veel meer informatie dan ik kan gebruiken. Maar dan volgt het schrijven van afleveringen of boeken... Geloof het of niet, maar schrijven is niet mijn grootste passie. Mijn grootste plezier zit juist in het uitzoeken van geschiedenis, de context waarin het onderwerp zich heeft afgespeeld.

Voor de mensen die het niet weten: je speelt de historische figuren die jij belicht in *Beno's Stad* soms na. Geen groots acteerwerk. Meestal zet je ze als een karikatuur neer of je doet ze na door gekke bekken te trekken. Welke meerwaarde heeft dat?

Tja, die rare stukjes vind ik grappig. Ooit ben ik ermee begonnen toen ik geen foto van iemand had. Het is nu zelfs een wezenlijk onderdeel van *Beno's Stad*. Mensen beginnen er ook steeds weer over. De meeste reacties zijn gelukkig positief. Vroeger wilde ik altijd toneel spelen, dus dit is voor mij een bijzonder leuke bezigheid. Maar het moet wel een functie hebben. Je zult me daarom niet in iedere aflevering gekke bekken zien trekken.

Wanneer is je fascinatie voor de stad Groningen begonnen?

Dat moet in mijn jeugd zijn ontstaan. De familie van mijn vaders kant woont al

eeuwen in de stad, mijn moeder komt uit Slochteren. Toen ik jong was woonde ik nog niet in Groningen, maar ik kwam er wel veel. Vooral op de plaatsen die mijn familie verbindt. Op de plek waar ik nu woon was vroeger een lijnbaan. Ik weet dat mijn betovergrootvader daar werkte toen hij nog touwslagerknecht was. Zulke wetenswaardigheden fascineren me!

Je hebt het stempel 'stadshistoricus', maar zou je niet meer de provincie in willen trekken?

De stad trekt mij meer omdat ik meer ben gericht op de familie van mijn vader. Niet dat ik me niet interesseer in de provincie. Op Radio Noord besteed ik er zo nu en dan aandacht aan. Ik zou mijn programma overigens moeilijker over een andere stad kunnen maken. De binding die ik met andere steden en dorpen heb, is daarvoor te klein.

We kunnen in Groningen niet om de informatieborden van je heen. Er staan talrijke verhalen en boeken over de stad op jouw naam. Je hebt een radiocolumn en je maakt *Beno's Stad* op OOG TV. Je lijkt wel nooit uitgepraat te zijn over de stad. Raakt je inspiratie niet een keer op?

Nee, dat zal niet snel gebeuren. De geschiedenis van de stad Groningen is onuitputtelijk. In het begin maakte ik daardoor trouwens wel de fout dat ik te veel tegelijk wilde vertellen. Nu spreid ik de informatie. Toen ik met *Beno's Stad* begon, zeiden mensen: "Je moet over interessante gebouwen vertellen." Maar dat wou ik nou juist níet doen. De mensen achter de gebouwen, de mensen die er leefden of ze ontwierpen. Dát is pas interessant!

Meer over Beno Hofman:

www.inboekvormuitgevers.nl/benohofman

BENO HOFMANS FAVORIETE BOEK KORT SAMENGEVAT

Een aflevering van *Beno's Stad* op de Groningse stadszender OOG TV over de Nederlandse zangeres Julia Culp (1880-1970) riep zoveel positieve reacties op dat historicus Beno Hofman besloot een biografie over de 'Hollandsche Nachtegaal' te schrijven. Na veel research en brononderzoek laat Hofman de stormachtige carrière van deze vergeten zangeres opnieuw klinken in *Julia Culp: Wereldberoemde Groninger zangeres* uit 2002. Nadat Culp vanaf 1905 wereldfaam vergaarde, stopte ze op verzoek van haar man Willy Ginzkey in 1919 abrupt met haar zangcarrière. In haar gloriejaren toerde ze door Europa en Amerika en trad op met bekende musici als Grieg, Klemperer, Richard Strauss, Caruso en Saint-Saëns. Samen met foto's van haarzelf en haar familie, programmaboekjes, aankondigingen en brieven geeft deze biografie een uitgebreid beeld van Culps leven.